

Сокол Мар'яна Олегівна —

кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського. Основні науково-педагогічні здобутки – понад 14 наукових праць з низки проблем порівняльної педагогіки та історії педагогіки. Коло наукових інтересів: порівняльна педагогіка; історія педагогіки; порівняльне вивчення основних педагогічних понять різних країн; детермінація понятійно-категорійного апарату педагогічної наук; тезаурус системи понять у педагогіці; класифікація та історіографія педагогічних понять.

УДК 37. 013.74

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКСПЛІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОНЯТЬ: ЛЮДИНА – ІНДИВІД – ОСОБИСТІТЬ

Розглянуто концептуальні основи формування понятійно-категорійного апарату педагогічної науки. Сформульовано проблеми детермінації тріади педагогічних понять: людина – індивід – особистість в україно-, англо-, німецько- та франкомовних науково-довідкових педагогічних виданнях. Досліджено шляхи експлікації понятійно-термінологічного апарату у світовому контексті. Зроблено висновки про прагнення сучасної педагогіки (як науки і практики) теоретично обґрунтувати та реалізувати на практиці підвищення ролі імпаکت-фактора освіти в розвитку особистості.

Ключові слова: понятійно-термінологічний апарат, поняття, людина, індивід, особистість.

З поступовим утвердженням особистісно орієнтованої освіти, результатного підходу в навчанні, кваліфікаційного виміру розвитку особистості, стрімкою технологізацією освітньої діяльності актуалізується проблема уточнення основних педагогічних понять. Ми погоджуємось із твердженням О. В. Сухомлинської, що «тривале у часі застосування сукупності понять і визначень у педагогіці, їх широке розуміння у різних контекстах спонукає нас до історико-генетичного заглиблення в проблему, яке продемонструє нам усю складність і неоднозначність підходів до цієї проблеми та розкриє можливості й напрями її розв'язання» [4, с. 14]. Позаяк, здійснивши порівняльний аналіз системи базових понять у різних країнах, ми дійшли висновку, що вчені розмовляють різними мовами, більше того, «часто це явище спостерігається в межах однієї країни» [1, с.22]. Відтак, наукове співтовариство зацікавлене не у «формальному визнанні факту збільшення числа понять, а в їх оцінці за результатами аналізу наукової обґрунтованості дефініцій, а також у вивченні причинно-наслідкових залежностей, що зумовили їх появу» [3, с.194]. Питання термінології важливі у функціональному аспекті для оцінювання рівня професійної

компетентності фахівця. На нашу думку, володіння мовою наукового пошуку, вільне й коректне оперування особою поняттями, свідчить про професіоналізм, здатність і готовність до науково-педагогічної діяльності.

Про актуальність підходу та його реалізації в підручниках свідчить аналіз відповідної літератури. Цій проблемі присвячені дослідження, що проводились в Україні (О. В. Сухомлинська, А. В. Вихрущ, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова та ін.) та за кордоном (Дж. Тернбул, Ш. де Жокур, К. Мирдок, Ф. Моранді та ін.).

Мета статті – висвітлення детермінації тріади педагогічних понять: людина – індивід – особистість в україно-, англо-, німецько- та франкомовних науково-довідкових педагогічних виданнях.

Аналіз наукових праць, які безпосередньо чи опосередковано торкалися окресленої проблеми свідчить, що бракує комплексних досліджень з проблем формування та розвитку тезаурусу педагогіки. До того ж увага вчених традиційно фокусувалася на логічному й змістовному уточненні педагогічних понять, тоді як питання формування світового тезауруса різних галузей науки, утворення та розвитку понять як концентрованого втілення історично досягнутого педагогічного знання в педагогіці не вирішувалося на концептуальному рівні. У нашому дослідженні ми кваліфікуємо науковий тезаурус педагогічної науки як науковий та культурний феномен, що забезпечує порозуміння учених і практиків у світовому освітньому просторі й узгодженість методологічних засад дослідження її проблем; як систему понять, котрі має засвоїти та актуалізувати людина з метою успішної орієнтації у предметній площині наукових знань. У формалізованому мовному вигляді це відображається в системі термінів, або термінісистемі, дослідження проблеми становлення системи педагогічних понять [3, с. 34-35].

На особливу увагу в контексті досліджуваної проблеми заслуговує твердження А. В. Вихруща: «характеристика понятійного апарату в усіх гуманітарних науках повинна починатися з відомої тріади: людина – індивід – особистість». Далі вибудовуючи цю «тріаду», вчений пропонує визначення таких понять: «Людина – жива істота, здатна до розвитку та самопізнання. Індивід (з лат. неподільний) – людина, яка характеризується неповторними якістьми. Особистість (особа, персона, в грецькому театрі – маска для актора) – індивід, який характеризується здатністю до творчої діяльності. Такий підхід дозволяє розглядати особистість як живу істоту здатну, до розвитку і самопізнання, яка характеризується неповторними якістьми і здатністю до творчої діяльності» [1, с. 23].

Оскільки більшість понять і термінів походить від латинських та грецьких еквівалентів, доцільно розпочати наш порівняльний аналіз зазначеної «тріади» понять із латинського глосарія. У латинській мові *Individuum, i n* – особистість, індивід, тобто синонімічні та тотожні поняття. *Persona, aef* – особистість, особа. *Personalitas, atis m* – особистість. *Homo, inis m* – людина, розумна, розважлива, чесна порядна, а також слабка обмежена істота [2]. Отже, вже у першоджерелі маємо синонімічний ряд стосовно поняття особистість: *individuum, persona, personalitas*.

Заслуговують на увагу англomовні джерела США та Великої Британії, у яких крізь призму проблеми становлення названих понять спостерігаємо певні відмінності та особливості детермінації. Наприклад, людина (*Person*) – це патримональна концепція, яка уособлює людство загалом та поняття людської істоти зокрема. Людина – це фізична особа, тобто окрема людина, яка усвідомлює себе як предмет суспільного життя. Вона втілює в життя власне «Я». Щоб стати людиною в повному розумінні, людина має взаємодіяти з життям суспільства, із системою цінностей, з етичними

нормами, які діють у суспільстві. [1, с. 207]. Індивід (*Individual*) – окрема людина, особа в групі або суспільстві, окремий представник людської спільноти. Сутність індивіда визначає не тілесна окремість, а сукупність духовно-психологічних рис, які становлять його самобутність. У основі поняття індивіда лежить факт неподільності, цілісності суб'єкта й властивих йому особливостей [11, с. 356]. Новий імпульс щодо осмислення понять «людина – індивід – особистість» подано у словнику Дж. Тернбула (J. Turnbull): *Human* – людина, яка має слабкі сторони, типові для людей. Це означає, що інші люди не повинні надміру критикувати один одного. Кожна людина має схожі (певною мірою навіть однакові) емоції та почуття. *Individual* (індивід) – це унікальна й досить відмінна від інших особа, іноді трохи дивакувата. *Personality* – особистість, чий сильний характер ніколи не залишається поза увагою [12].

Неважко помітити, що запропоновані Дж. Тернбулом визначення цих понять сутнісно збігаються з інтерпретаціями в «Англійському термінологічному словнику з педагогіки» (*English terminological dictionary of Pedagogy*). Проте є певна термінологічна розбіжність із позицією авторів у позначенні одного поняття. *Person* – особистість, уся інтелектуальна й емоційна сутність людини, включно з її здібностями, інтересами та стійкими моделями розуміння і взаємовідносин з оточенням. *Individual* – особа, людина, індивід, індивідуум. Ініціалізація усіх мудрих та визначних творінь походить і має походити від індивідів, адже першоджерело світу – індивід. *Personality* – особистість, постать, видатна, знана особа. Під поняттям «personality», маємо на увазі сукупність спадкових і набутих психічних якостей, характерних для одного індивіда, до того ж саме ці якості допомагають йому стати унікальною (неповторною) особистістю з власним «Я» [10, с. 253].

Отже, проаналізувавши англійські енциклопедії, словники та глосарії, ми дійшли висновку, що поняття людина, індивід та особистість є взаємопов'язаними, є певній мірі синонімічними та подібними. Те, що цій «тріаді» понять людина властива підступна полісемія засвідчує Шевальє де Жокур (*Shevaille de Jousour*), редактор статті «Люди» («People») у «*Encyclopaedia and Dictionary of Education*», констатуєчи труднощі у їх дефініції: «Людина, особистість, індивід – колективна назва, яку важко визначити, оскільки про неї існують різні уявлення в різних місцях, відповідно до часу та природи подій» [7].

Особливу увагу в контексті досліджуваної проблеми варто приділити довідковим матеріалам із Німеччини, а саме: *Mensch* – людина – особа у природі з душею і розумом, яка має здатність (піддається процесам навчання і виховання) до навчання й виховання і вирізняється мовою, здатністю мислити, мати здібності до навчання, відчувати, розуміти й сприймати цінності та ін. Людина вирізняється серед інших істот біологічно, піддається вихованню, здатна керувати інстинктами, набувати знань і навичок, зокрема культурних, є істотою соціальною [7].

І. Кант зазначав: «*Der Mensch kann nur Mensch werden durch Erziehung. Er ist nichts, als was die Erziehung aus ihm macht.* – Людина може стати людиною, лише завдяки вихованню. Вона є ніщо інше, як те, що робить з неї виховання» [8, с. 341].

Individuum – індивідуум – окрема людина з бажаннями, потребами і правами. Цей термін використовується з метою акцентування уваги на індивідуальних властивостях, інтересах серед інших людей у суспільстві чи спільноті. *Persönlichkeit* – особистість – це індивідуум, якому вдається вирізнитися із загальної маси (по-перше, через індивідуальність, і, по-друге, через вищий рівень розвитку до незалежної, емансипованої особистості) (див. 8).

Порівняльний аналіз франкомовних енциклопедичних і довідкових праць з педагогіки дає можливість розкрити сутність понять «людина – індивід – особистість» у багатогранному вимірі. *L'homme* – людина з характерною сукупністю емоційних та психологічних якостей. Людина стає особистістю з моменту усвідомлення своєї свободи й відповідальності. Відповідальність не можлива без свободи, а свобода не може бути абсолютною. Розвиток особистості можливий лише у вільному суспільстві, де кожна людина здатна реалізувати себе, оскільки безпосередньо несе відповідальність за власні вчинки. *Le personne* – особистість, особа в широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей. З позицій педагогіки і психології особистість – це певне поєднання психічних властивостей, рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів. *L'individu* – індивід, окремий представник людського роду, носій сукупності морфологічних, фізіологічних і психологічних ознак, які відрізняють його від представників інших видів живих істот. Індивідом є кожна людина [9]. Отже, як одна з домінуючих змістово-наукових ліній цих джерел, окрім розкриття особливостей експлікації тріади понять «людина – індивід – особистість», фіксується наявність певних аналітичних зрізів, відтак, у процесі онтогенетичного розвитку індивід стає особистістю, індивідуальністю, свідомим суб'єктом своєї поведінки та діяльності.

Висновки. Отже, сучасна педагогіка (як наука і практика), що прагне теоретично обґрунтувати та реалізувати на практиці підвищення імпаکت-фактора освіти в розвитку особи, об'єктивно доповнює свій поняттєво-термінологічний апарат нині актуальними щільно взаємопов'язаними поняттями. Їх правильне розуміння та застосування дасть змогу підвищити ефективність у реалізації її родової місії в безперервному соціально-культурному розвитку людини впродовж життя шляхом навчання, забезпечення якісних навчальних результатів і конкурентоспроможних понять та кваліфікацій кожної особи в умовах світової глобалізації та європейської інтеграції.

На нашу думку, упорядкування понятійно-категорійного апарату пов'язане зі структуруванням і систематизацією науково-педагогічних знань. У процесі наукового дослідження відбуваються тезаурусне моделювання знань, визначення та класифікація базових понять, скорельованих на створення моделі наукового знання в предметній площині дослідження системи основних педагогічних понять. Детальне розроблення понятійного апарату із застосуванням іншомовних першоджерел сприятиме підвищенню рівня теоретичного аналізу проблеми детермінації понятійно-категорійного апарату педагогічної науки, а відтак і подальшій експериментальній роботі.

Список використаних джерел

1. Вихрущ А. В. Інтеграція української освіти в європейський освітній простір / А. В. Вихрущ // Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 469. – С. 22-32.
2. Петрова Г. Латинсько-український словотвірний словник (20 000 слів) / Г. Петрова. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 880 с.
3. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т – К. : ЕКМО, 2010. – 360 с.
4. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13–18.
5. Blishen E. Blond's Encyclopaedia of Education / E. Blishen. – L. : Blond Educational, 1969. – 398 p.

6. *Lenzen D.* Mollenhauer Enzyklopädie. Erziehungswissenschaft. Handbuch und Lexikon der Erziehung in 11 Bänden und einem Registerband / D. Lenzen, K. Mollenhauer. – Bd. 1: Theorien und Begriffe der Erziehung und Bildung. – Stuttgart : Verlag Klett-Gotta, 1983. – 631 S.
7. *Foster W.* The encyclopaedia and dictionary of education; a comprehensive, practical and authoritative guide on all matters connected with education, including educational principles and practice, various types of teaching institutions, and educational systems throughout the world / W. Foster. –L. ; N. Y. : Sir I. Pitman & sons, ltd., 1921. – 598 p.
8. *Kant I.* Über Pädagogik / I. Kant. – Königsberg : Auflage, 1803. – S. 341.
9. *Morandi F.* René La Borderie Dictionnaire de pédagogie : 120 notions-clés, 320 entrées / F. Morandi. – P. : Nathan, 2006. – 549 p.
10. *Murdoch K.* English terminological dictionary of Pedagogy / K. Murdoch. – N. Y. : Curtin Publishing, 1998. – 346 p.
11. *Phillips D.* Weighty Matter: The Second Edition of the International Encyclopedia of Education / D. Phillips. – Oxford : Taylor & Francis, Ltd., 1995. – 474 p.
12. *Turnbull J.* Oxford Advanced Learner's Dictionary / J. Turnbull. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1880 p.

References

1. *Vykhreshch A. V.* Intehratsiia ukrainskoi osvity v yevropeiskyi osvithni prostir / A. V. Vykhreshch // Pedahohika ta psykholohiia. – Vyp. 469. – Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2009. – S. 22-32.
2. *Sysoieva S. O., Sokolova I. V.* Problemy neperervnoi profesiinoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia: nauk. vydannia / S. O. Sysoieva, I. V. Sokolova / NAPN Ukrainy. In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh, MON. Mariupolskyi derzh. humanitarnyi un-t – Kyiv: Vydavnychi Dim «EKMO», 2010. – 360 c.
3. *Petrova H.* Latynsko-ukrainskyi slovotvirnyi slovnyk (20000 sliv) / H. Petrova. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2010. – 880 s.
4. *Sukhomlynska O. V.* Kontseptualni zasady formuvannia dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystyianskykh moralnykh tsinnosti // Shliakh osvity. – 2002. – №4. – S. 13-18.
5. *Blishen E.* Blond's Encyclopaedia of Education / E. Blishen. – London : Blond Educational, 1969. – 398 p.
6. *Lenzen D., K. Mollenhauer* Enzyklopädie. Erziehungswissenschaft. Handbuch und Lexikon der Erziehung in 11 Bänden und einem Registerband / D. Lenzen, K. Mollenhauer. – Bd. 1. Theorien und Begriffe der Erziehung und Bildung. – Stuttgart : Verlag Klett-Gotta, 1983. – 631 S.
7. *Foster W.* The encyclopaedia and dictionary of education; a comprehensive, practical and authoritative guide on all matters connected with education, including educational principles and practice, various types of teaching institutions, and educational systems throughout the world / W. Foster. –London, New York : Sir I. Pitman & sons, ltd., 1921. – 598 p.
8. *Kant I.* Über Pädagogik / I. Kant. – Königsberg : Auflage, 1803. – S. 341.
9. *Morandi F., René La Borderie* Dictionnaire de pédagogie : 120 notions-clés, 320 entrées / F. Morandi. – Paris : Nathan, 2006. – 549 p.
10. *Murdoch K.* English terminological dictionary of Pedagogy / K. Murdoch. – New York : Curtin Publishing, 1998. – 346 p.
11. *Phillips D.* Weighty Matter: The Second Edition of the International Encyclopedia of Education / D. Phillips. – Oxford : Taylor & Francis, Ltd., 1995. – 474 p.
12. *Turnbull J.* Oxford Advanced Learner's Dictionary / J. Turnbull. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1880 p.

Сокол М.О.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭКСПЛИКАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ: ЧЕЛОВЕК – ИНДИВИД – ЛИЧНОСТЬ

Рассмотрены концептуальные основы формирования понятийно-категориального аппарата педагогической науки. Сформулированы проблемы детерминации триады педагогических понятий: человек – индивид – личность в украинско-, англо-, немецко- и франкоязычных научно-справочных педагогических изданиях. Исследованы пути экспликации понятийно-терминологического аппарата в мировом контексте. Сделаны выводы о стремлении современной педагогики (как науки и практики) теоретически обосновать и реализовать на практике повышение роли импакт-фактора образования в развитии личности.

Ключевые слова: понятийно-терминологический аппарат, понятие, человек, индивид, личность.

Sokol M. O.

CONCEPTUAL BASES OF EXPLICATION PEDAGOGICAL DEFINITIONS: PERSON - INDIVIDUAL – PERSONALITY

The problem of specification major pedagogical concepts is actualized with the gradual consolidation of individual oriented education, result approach to training, qualification measurement of human development, rapid technologizing educational activities. We performed a comparative analysis of basic notions in different countries and we have concluded that scientists speak different languages, in fact, this phenomenon is often observed within the same country. In functional aspect, the issues of terminology are important for evaluation of specialist's professional competence. The skills in scientific research, free and correct handling of individual concepts are the evidence of professionalism, ability and willingness to scientific and educational activities.

Thus, modern pedagogy (as a science and practice) seeks to justify theoretically and practically implement of improvement impact factor in the development of person education. This science objectively supplement its conceptual and terminological apparatus by relevant tightly interrelated concepts. Proper understanding and practical application of concepts will help to improve the efficiency in implementation of its generic mission in continuous social and cultural human development through life by learning, and provide high quality educational results and competitive terms and qualifications of each person in terms of world globalization and European integration.

Preparation of conceptual and categorical apparatus is connected with structuring and systematizing the scientific pedagogical knowledge. In the process of scientific investigation thesaurus knowledge modeling, identification and classification of basic notions, that are correlated to develop a model of scientific knowledge in the subject plane study of basic educational concepts, takes place. The elaboration of the conceptual apparatus with application of foreign sources will lead to better theoretical analysis of the problem of conceptual and categorical determination of pedagogical science apparatus, and thus for further experimental work.

Keywords: conceptual and terminological apparatus, person, individual personality.